

© Editura EIKON

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al Cercetării
Științifice (CNCS)

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NICA, DANIEL

Elemente de etică : note de curs / Daniel Nica ; pref. de Daniel
Nica. - București : Eikon, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-49-1470-5

17

Corector: Larisa Pleșca

DTP: Ruxandra Nițescu

Editor: Valentin Ajder

DANIEL NICA

ELEMENTE DE ETICĂ

NOTE DE CURS

București, 2025

Prefață / 5

1. ETICĂ SAU MORALĂ? / 9

2. ARGUMENTAREA ETICĂ. JUDECATĂ MORALĂ, JUDECATĂ
DE GUST, JUDECATĂ FACTUALĂ / 12

3. CARACTERISTICI DE BAZĂ ALE ANALIZEI MORALE / 18

4. ETICĂ ȘI DREPT / 23

5. SUBIECTIVISMUL ETIC / 29

6. RELATIVISMUL MORAL / 39

7. EGOISMUL PSIHOLOGIC / 49

8. EGOISMUL ETIC / 59

9. TEORII ETICE, CADRE DE EVALUARE MORALĂ / 67

10. DE LA MORALA RELIGIOASĂ LA ETICA MODERNĂ / 73

11. DEONTOLOGISMUL: DATORIE, AUTONOMIE, DEMNITATE / 78

12. ETICA BUNĂSTĂRII: ELEMENTE ALE UTILITARISMULUI / 89

13. ETICA VIRTUȚII ȘI DRUMUL CĂTRE FERICIRE / 99

14. DILEMELE MORALE ȘI ANALIZA ETICĂ / 111

15. LIMITELE REFLECȚIEI MORALE / 118

CONCLUZII / 127

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ / 131

Ceea ce face ca etica să fie fascinantă e tocmai faptul că nu există un punct final, o încheiere decisivă a jocului reflecției. Foarte rare sunt acele argumente care pot să închidă pentru totdeauna o discuție. Și nici atunci discuția nu e închisă definitiv. Problemele – știm asta de la Hegel – au darul să revină, peste timp, în forme deghizate, sublimite, sofisticate. Și nicio teorie nu e atât de cuprinzătoare sau definitivă încât să nu poată fi contrazisă. Asta nu înseamnă că „totul e relativ” sau că „merge orice”. Înseamnă doar că reflecția morală are un caracter deschis, provizoriu. Nu mă pot abține să nu reiau un poncif larg răspândit: e un drum, nu o destinație. Și tocmai acest drum contează, căci el ne obligă să devenim mai atenți la ceilalți, mai conștienți de efectele ideilor noastre, mai dispuși să ne punem la încercare convingerile.

Dacă această carte va reuși să transmită ceva, atunci sper să transmită tocmai această disponibilitate: de a lua în serios ideile etice, de a nu le trata ca pe niște fleacuri, dar nici ca pe niște dogme. A lua în serios etica înseamnă a refuza atât cinismul, cât și moralismul autosuficient. Înseamnă a cultiva o atenție critică, adică o formă de responsabilitate intelectuală.

În cele din urmă, etica nu este doar o disciplină universitară. Ea este o practică: practica de a trăi cu tine însuși și, mai ales, practica de a trăi împreună cu ceilalți. Dacă această carte va ajuta măcar un cititor să-și formuleze mai limpede propriile întrebări morale, să-și asume mai conștient propriile decizii și să-și cultive un spirit critic mai ascuțit, atunci scopul ei va fi atins. Restul rămâne deschis, pentru fiecare dintre noi.

Daniel Nica, 2025

1. ETICĂ SAU MORALĂ?

Există o formulare pe care o auzim adesea în spațiul public: „din punct de vedere etic și moral”. Este rostită cu aerul expert și pedant al unei autorități intelectuale, ca și cum ar marca o distincție crucială. Și totuși, dacă i-am întreba pe cei care o folosesc ce anume vor să deosebească prin această sintagmă, e puțin probabil să primim un răspuns satisfăcător. Eu, de exemplu, de câte ori i-am întrebat pe cei care folosesc această distincție ce anume înțeleg prin ea, am descoperit că, de fapt, ei nu fac nicio diferență semnificativă. Era doar un ornament retoric. În fond, pentru majoritatea dintre noi, cei doi termeni sunt interșanjabili.

Dicționarele vin să confirme acest lucru: „etic” și „moral” sunt oferite ca sinonime. Iar aceasta nu este o simplă întâmplare, căci un dicționar este o instituție a limbii, un mecanism prin care se fixează modul obișnuit în care vorbitorii competenți folosesc cuvintele. Dacă limba nu păstrează o diferență clară între „etic” și „moral”, atunci ele nu trimit la realități distincte.

Chiar și etimologia celor doi termeni confirmă această sinonimie: „etică” vine din grecescul *ethos*, care desemna, în primul rând, specificul unui lucru anume, dar, mai ales, caracterul moral al unei persoane. Cuvântul era folosit și cu sensul de „obicei”, „normă”, „morav”. Romanii, prin Cicero, au tradus acest termen prin *mos* (plural *mores*), de unde avem „morală”. Așadar, cele două cuvinte sunt, de fapt, traduceri succesive ale aceleiași noțiuni. Dacă ar fi să privim strict lingvistic

lucrurile, am putea spune că deosebirea dintre „etic” și „moral” este una pur retorică, artificială.

Și totuși, în filosofia moralei, această distincție nu este deloc una neobișnuită. Mulți autori își definesc în felul lor acești termeni, așa că există multiple feluri de a trasa o distincție între etică și morală. Nu le voi aminti aici pe toate, însă vreau să insist doar asupra uneia, întrucât este cea mai răspândită. Este distincția standard în contexte academice, în special în filosofia de limbă engleză. Astfel, pentru majoritatea filosofilor contemporani, „morală” desemnează domeniul valorilor și normelor trăite efectiv de oameni, credințele, cutumele, obiceiurile unei comunități. „Etica”, în schimb, desemnează reflecția filosofică asupra acestui domeniu. Etica e gândirea critică, specializată, ce analizează aceste valori și norme morale, întemeindu-le sau, dimpotrivă, contestându-le.

În acest sens, putem vorbi despre morală antică sau morală medievală, despre morală burgheză ori morală țărănească, fiecare cu propriile sale reguli, cutume, interdicții, ce rămân indiscutabile pentru membrii comunităților respective. Există așadar o moralitate intuitivă, necritică, care e transmisă prin intermediul procesului de socializare primară și care e consolidată, mai apoi, pe tot parcursul vieții. Aceasta ne spune, de pildă, că nu e bine să minți, să furi sau să-ți trădezi prietenii.

Dar etica nu se mulțumește cu aceste constatări. Ea întreabă: *de ce* nu e bine să minți? *Cum justificăm* rațional interdicția furtului? *Ce fundamente* are obligația de a fi loial? Kant, de pildă, întemeiază interdicția comună a minciunii, încercând să arate că ea este o exigență a rațiunii practice și face acest lucru printr-un raționament mult mai ingenios decât apelul la intuițiile noastre obișnuite. Iar utilitariștii, bunăoară, contestă

numeroase credințe cotidiene, arătând, de exemplu, că există argumente filosofice pentru vegetarianism, chiar dacă simțul comun continuă să considere carnea o hrană firească.

Există așadar cel puțin o distincție tehnică între morală și etică: morală desemnează terenul practicilor și convingerilor efective, în timp ce etica desemnează sondarea critică a acestui teren.

Cu toate acestea, nu este o greșeală nici ca „etica” și „morală” să fie utilizate ca sinonime. De altfel, chiar în acest curs, din rațiuni de simplitate a expunerii, cuvintele „etică” și „morală” vor fi utilizate – cu câteva excepții – ca două concepte interșanjabile.

2. ARGUMENTAREA ETICĂ.

JUDECATĂ MORALĂ, JUDECATĂ DE GUST, JUDECATĂ FACTUALĂ

O întrebare firească se naște aproape inevitabil în fața oricărei încercări de a construi un domeniu specializat al eticii, cu metode, concepte și distincții tehnice: la ce bun toate acestea? Chiar avem nevoie de o reflecție filosofică sofisticată pentru a ști ce e bine și ce e rău, ce se cade și ce nu se cade? Nu suntem deja dotați cu un simț moral elementar, cu „cei șapte ani de acasă”, cu acea educație informală care ne permite să distingem între corect și incorrect, între ceea ce trebuie și ceea ce nu trebuie făcut? Iar dacă aceste intuiții fundamentale există, nu devine superfluă întreaga construcție teoretică a eticii, nu par argumentele sofisticate simple complicații pentru a justifica banalități pe care oricine le știe?

Astfel de întrebări exprimă mirarea și neîncrederea bunului-simț. Filosofii îl numesc „simț comun”, iar el are într-adevăr o forță proprie: este expresia spontană a unei conștiințe practice sedimentate în timp. Simțul comun se naște din contactul nemijlocit cu viața și se hrănește din evidențe imediate. El nu are nevoie de demonstrații pentru a ști că nu e bine să rănești un om fără motiv sau că trebuie să-ți respecti părinții. Tocmai de aceea, perplexitatea lui este reală: de ce să mai inventăm teorii, când lucrurile esențiale par atât de clare?

N-ai nevoie de o teorie sofisticată pentru a învăța cum să te porți în mijloacele de transport în comun,

în locuri aglomerate sau cu vecinii de la bloc. Salutul, scuzele, atenția de a nu deranja sunt gesturi firești, care n-au nevoie de justificări minuțioase și lungi tratate filosofice. Aceste gesturi țin de un cod nescris, de o etichetă pe care o învățăm firesc încă din copilărie. Ascultându-i pe adulți, imitându-le comportamentele, dar și prin interacțiunea directă cu ceilalți, copiii asimilează un întreg repertoriu de conduite civilizate. Așa cum înveți să vorbești, asimilând vocabularul și structurile gramaticale de bază, tot așa deprinzi și respectul pentru regulile elementare ale conviețuirii.

Din acest punct de vedere, ar părea că și etica este doar o extensie a acestei educații elementare, o prelungire a celor șapte ani de acasă. Nu trebuie să reflectezi prea mult pentru a răspunde că minciuna, furtul sau crima sunt condamnabile. Chiar dacă uneori oamenii mint sau fură, ei știu, în adâncul conștiinței lor, că astfel de fapte sunt greșite. Chiar dacă cineva își încalcă o promisiune, știe totuși că a făcut-o și că promisiunea înseamnă o obligație asumată. Pe oricine ai întreba dacă torturarea unui inocent este morală, vei primi, fără ezitare, același răspuns: nu, este profund imoral. În acest fel, simțul comun pare să ne ofere o bază solidă de consens, un alfabet moral pe care nu-l poți pune la îndoială.

Dar acest consens se destramă repede, odată ce trecem de situațiile elementare și intrăm în zone mai nuanțate. Întrebați-vă, de pildă: e moral să îi spui prietenului tău că soția lui îl înșală? Răspunsurile vor fi divergente. Unii vor susține că adevărul trebuie spus, indiferent de consecințe. Alții vor crede că, uneori, a tăcea e un gest de compasiune, pentru a cruța durerea celuilalt. Și, într-adevăr, oamenii sunt mai toleranți cu omisiunea adevărului decât cu minciuna directă. Dar

ce se întâmplă dacă prietenul îți cere nu doar să taci, ci să minți explicit pentru el, oferindu-i un alibi fals în fața poliției? Lucrurile se complică.

Astfel de dileme apar la tot pasul. E moral să acoperi un coleg care fură de la serviciu? Dar dacă nu e un simplu hoț, ci un om disperat, aflat într-o situație financiară imposibilă? E moral să-l aperi sau să-l denunți? Simțul comun, în asemenea cazuri, nu mai are răspunsuri sigure. Și, chiar dacă ar avea, nu putem fi siguri că ele sunt răspunsurile corecte. Uneori e nevoie doar de o chibzuință mai atentă, de o deliberare mai îndelungată; alteori, e nevoie de mai mult decât atât – de un cadru teoretic care să dea rigoare și coerență judecății morale.

Iar aici ajungem la punctul nevralgic: există situații în care simțul comun este insuficient. Să ne gândim, bunăoară, la problema avortului. Dezbaterrea publică se poartă de multe ori cu strigăte, cu lozinci, cu invocarea unor certitudini absolute. Și totuși, verdictul moral asupra avortului nu este deloc simplu. Nu doar că nu există consens, dar argumentele invocate sunt de o complexitate care depășește cu mult intuițiile spontane. Medicii, biologii, teologii, juriștii și filosofi participă la această discuție. Unii se concentrează asupra faptului biologic: când începe viața umană? Odată cu fecundația, cu apariția sistemului nervos sau cu primele bătaii ale inimii? Alții invocă valori fundamentale, precum sacralitatea vieții sau demnitatea libertății. Alții analizează dimensiunea juridică: ce înseamnă că o persoană are dreptul asupra propriului corp? Oare fetusul este și el o persoană? Dar ce este, în fond, o persoană?

Ceea ce devine evident este că verdictul moral nu poate fi pur și simplu extras dintr-o intuiție. În astfel de cazuri, este nevoie de argumente. Și nu de orice fel de argumente, ci de unele raționale, coerente, capabile să

reziste criticii. Să privim două dintre ele. Primul susține că fiecare persoană are drepturi fundamentale asupra propriei ființe și, implicit, asupra propriului corp. Dacă femeia are acest drept, atunci decizia de a continua sau întrerupe sarcina îi aparține în mod exclusiv. Concluzia: avortul nu este imoral. Cel de-al doilea argument pornește de la Regula de Aur: nu poți accepta pentru alții ceea ce n-ai accepta pentru tine. Dacă eu însumi nu aș fi vrut să fiu avortat, atunci nu pot susține avortul ca practică generală. În plus, fetusul, chiar dacă aflat într-un stadiu incipient, este totuși o ființă umană, iar dacă infanticidul este imoral, la fel trebuie să fie și avortul.

Punctele de vedere exprimate mai sus nu sunt niște enunțuri arbitrare, ci sunt exemple de *argumente morale*. Care dintre acestea este mai plauzibil și care poate fi apărat cu mai mult succes – aceasta este o discuție separată, care nu va fi dezvoltată în paginile acestui curs. Ceea ce trebuie însă reținut este că astfel de argumente sunt o înlănțuire de temeieri raționale, care sprijină o anumită concluzie, numită judecată morală, prin care oamenii vor să justifice sau să schimbe o anumită practică umană. Argumentul enunțat la punctul **A**) este menit să susțină judecata „Avortul este permis moral”, iar cel de la punctul **B**) este menit să sprijine teza opusă. Aceste două judecăți au un statut special, care diferă în mod fundamental de statutul altor enunțuri, cum ar fi *judecățile de gust* și *judecățile factuale*.

Indiferent pe care dintre aceste argumente îl considerăm mai convingător, este limpede că, în enunțurile de mai sus, nu avem de-a face cu simple preferințe sau cu judecăți de gust. Nu e ca și cum cineva ar spune: „Îmi place vinul sec” sau „Îmi plac merele”. Astfel de enunțuri sunt preferințe personale, atitudini subiective care